

Ipostaze discursive în ghidurile turistice despre România. Perspectivă evolutivă asupra mutațiilor formale și de conținut

Ioana-Daniela BĂLĂUȚĂ

Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava

daniela.balauta@gmail.com

Abstract: In this article, we propose the evolutionary approach of the tourist guides about Romania, both from the Romanian space and the French one, in order to reveal the formal and content mutations. The discourse of the tourist guide is first of all descriptive-informative, but it also has appreciating and formative valences and induces the reader-traveler some socio-cultural representations corresponding to the age in which it is written. Socio-historical mutations are also reflected in the discourse of tourist guides, which becomes the mirror of these mutations encoded in speech at the time of enunciation. Revealing in this respect is our observation regarding the communist period of the Romanian history, when the discourse of the tourist guides was subject to ideological constraints imposing the circumvention of certain references representing taboo themes of the period: royalty, religious symbols, Saxon heritage in Transylvania, etc. An analysis of the discourse in the tourist guides, both from an evolutionary perspective and from a synchronous perspective, is a perceptible way of also surprising the formal changes that have taken place in this type of discourse.

Keywords: *tourist guide, ideological constraints, formal mutations, interdisciplinary, comparative perspective.*

Introducere

În cercetarea noastră, vom aborda din perspectivă evolutivă ghidurile turistice despre România, publicate în română și în franceză, pentru a pune în evidență schimbările care au loc în ceea ce privește forma, dar și conținutul lor. Scopul nostru este să demonstrăm, cu argumente și exemple, că mutațiile socio-istorice se reflectă și în discursul ghidurilor turistice, care pune în lumină un sistem de reprezentări înscrise în contextul socio-istoric. Mai precis, sub presiunea ideologică a cenzurii, în ghidurile turistice publicate în spațiul românesc în perioada comunistă a istoriei noastre s-a produs eludarea unor referințe istorice, culturale, religioase, care nu erau în acord cu ideologia regimului. După anul 2000, în ghidurile turistice, atât din spațiul francez, cât și din spațiul românesc, se produc schimbări formale referitoare la punerea în pagină a textului. Noua prezentare grafică, având drept caracteristică o puternică fragmentare, bazată pe posibilitățile de evidențiere tipografică, este însoțită și de o iconografie bogată.

Corpus propus

Demersul nostru se bazează pe un corpus bilingv, constituit din ghiduri turistice imprimare în română și în franceză. Pentru articolul nostru, am reunit un corpus format din ghiduri publicate între 1966 - 2018. Pentru **limba română**, am ales ghidurile turistice următoare: *România – ghid turistic*, Editura Meridiane, București, 1967. (RoGT 1967); *România – ghid*, Editura Meridiane, București, 1968. (RoG 1968); *România: ghid turistic*, Editura Ad Libri, București, 2007. (RoGT 2007); *România*, Editura Ad Libri, București, 2015. (RoGT 2015). Pentru **limba franceză**, sînt pertinente pentru analiza noastră următoarele ghiduri: *Roumanie*, Les Editions Nagel, Genève, Paris, 1966. (RouN 1966); *Roumanie, Les guides bleus* – Hachette, Paris, 1981. (RouGB 1981); *Guides Bleus Évasion. Roumanie*, Hachette Tourisme, Paris, 2004. (RouGB 2004); *Le guide du routard. Roumanie*, Hachette Tourisme, Paris, 2018. (RouGR 2018).

Ghidul turistic – mărturie a epocilor și a societăților

Imaginea culturală însoțește evoluția practicilor sociale în discursul turistic, după cum remarcă Annabelle Seoane [Seoane, 2013: 23], sprijinindu-și afirmația pe constatarea lui Patrick Charaudeau referitoare la discursul mediatic; discursul turistic poate fi deci „o oglindă a societății” în care se reflectă identitatea (socială, culturală, istorică) a epocii. În opinia noastră, reprezentările socio-culturale induse cititorului-călător corespund epocii în care sînt scrise ghidurile, iar mutațiile socio-istorice (inclusiv aici și constrîngerile ideologice specifice perioadei comuniste) se reflectă și în discursul ghidurilor turistice.

Conform lui Teun A. van Dijk [Van Dijk, 2006], se poate observa că relațiile între discurs și ideologii politice sînt de obicei studiate în termeni de structuri ale discursului politic: utilizarea itemilor lexicali „deturnați”, construcții sintactice active sau pasive, metafore etc., însă doar conținutul poate fi supus constrîngerilor ideologice, modificările sintactice sînt mai puțin vizibile: indiferent de ideologie, gramatica nu poate fi diferită. În acest sens, pornind de la considerațiile lui Teun Van Dijk, și din punctul nostru de vedere, constrîngerile ideologice se manifestă în privința a ceea ce se spune (conținut), și nu în privința a cum se spune, de exemplu, în ghidurile turistice redactate în perioada comunistă, erau eludate unele informații care deranjau ideologic, mai ales dacă vizau zone tabuizate: religie, regalitate, patrimoniu saxon etc.

Ateismul filosofic-marxist presupunea o atitudine combativă față de reprezentările mistico-religioase, de aceea în ghidul turistic despre România, publicat la Editura Meridiane în 1968, în articolul despre Mănăstirea Voroneț se precizează că „monumentul se remarcă printr-o excelentă pictură exterioară, formată din compoziții inspirate din viața epocii și de folclor, operă a unor meșteri populari anonimi, unică și neîntrecută prin măreția coloristică și valoarea artistică ” [RoG, 1968: 160]. Or este cunoscut faptul că frescele reprezintă teme iconografice religioase, de proveniență bizantină: *Rugăciunea tuturor Sfinților, Arborele lui Iesei, Judecata de Apoi*, însă punerea lor în frescă este o creație moldovenească cu certitudine, fapt dovedit și de integrarea unor elemente locale (detalii arhitecturale, instrumente muzicale: buciom, cobză) și istorice (turcii ca inamici damnați) în aceste teme religioase.

Comparativ, în ghidul *România*, publicat în limba română în 2015, se enumeră temele religioase care sînt pictate, fără a fi explicate în detaliu:

Mănăstirea Voroneț [...] este socotită o „adevărată Capelă Sixtină a Orientului”. Fațada vestică a acestei remarcabile ctitorii din 1488 a lui Ștefan cel Mare este acoperită în întregime de scena *Judecării de Apoi*, pe peretele sudic este reprezentat *Arborele lui Iesei*, alături de care apar portrete ale filozofilor Platon și Aristotel, iar în partea superioară a

zidului nordic puteți vedea scene precum *Păcatul lui Adam*, *Adam ară*, *Eva toarce lâna (Facerea lumii)*, *Zăpășul lui Adam* și *Vămile Văzdebului*. [RoGT, 2015: 101]

Remarcăm că această temă religioasă a *Judecării de Apoi*, deși este foarte amplu reprezentată în frescele Mănăstirii Voroneț, pe întreg peretele vestic, și se desfășoară pe cinci registre tematice, nu este explicată absolut deloc, autoarea ghidului presupune, probabil, că vizitatorii mănăstirilor au cunoștințele necesare interpretării semnificațiilor acesteia. Acest ghid are și o versiune în limba franceză, publicată în 2017, care se adresează publicului străin, însă nu explică nici ea detaliile frescelor. În opinia noastră, această situație este inadaptată pentru un ghid cu adresabilitate orientată către străini și nu se poate compara, din acest punct de vedere, cu *Guide Bleu* care face apel la specialiști în istoria artei și teologi pentru a aduce cele mai pertinente explicații.

Deși se recunoștea oficial că România este un stat multiethnic și organizațiile naționalităților trebuiau să pună în aplicare „politica partidului de întărire a prieteniei, frăției și unității dintre poporul român și naționalitățile conlocuitoare” [Giurescu, 2010: 78], în ghidurile turistice despre România redactate în perioada comunistă nu se vorbește deloc sau este total diminuată importanța contribuției a minorității saxone la construirea patrimoniului din Transilvania: orașe, cetăți, biserici fortificate:

Sighișoara, semnalată de istorici încă din anul 1191, era cunoscută spre sfârșitul secolului al XIII-lea sub numele de „Castrum Sex”, iar în documente din 1435, sub numele românesc de Sighișoara. Alcătuită din orașul de jos, pe cîmpie, și orașul de sus, în care se află cetatea, Sighișoara a găzduit, între zidurile sale, puternice bresle de meșteșugari care au contribuit la realizarea fortificațiilor ce apărau orașul. Și astăzi stau mărturie a bogatului trecut istoric 9 turnuri printre care cele ale cojocarilor, cositorarilor, măcelarilor, fierarilor. [RoGT, 1967: 167]

În secolul al XII-lea Sibiu figurează în documente sub denumirea de Cibinum. În anul 1241 orașul este devastat de tătari refăcându-se însă relativ repede, ca urmare a dezvoltării meșteșugurilor și comerțului. În secolul al XIV-lea Sibiu devine un important centru al meșteșugarilor. În acest timp orașul își clădește o fortificație puternică din cărămidă, care îl înconjură în scopul apărării împotriva invaziilor turcești. [RoG 1968: 131]

Comparativ, în ghidul *România*, publicat în 2015, se menționează foarte explicit rolul important al comunității săsești în construirea acestor orașe cu aspect de burguri germanice (Sibiu, Sighișoara, Brașov etc.):

Centrul istoric al Sibiului este un ansamblu unitar care contopește elementele arhitecturale tipice unui burg medieval germanic cu cele specifice barocului vienez. Veți descoperi în Sibiu străzi înguste și abrupte, de-a lungul cărora se aliniază vechi case săsești de meșteșugari, [...], ziduri de incintă, bastioane și turnuri alcătuint cîndva un redutabil sistem de apărare, pasaje, scări și poduri care vă vor transpune de-a dreptul în Evul Mediu [...]. [RoGT, 2015:123]

Rescrierea istoriei față de exigențele prezentului făcea parte din Programul PCR de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate, adoptat la Congresul al XI-lea al PCR din 1974, incluzînd o retrospectivă din Antichitate și pînă în 1974, menită să sugereze că apariția PCR din România (1921) se încadrează în dezvoltarea istorică a poporului nostru [Giurescu,

2010: 69]. Evident, după cum remarcăm, perioada regală și referințele istorice legate de ea deveniseră tabu, prezentarea Muzeului Peleş nu aduce niciun indiciu de acest fel:

Turiștii pot vizita aici Muzeul Peleş, o construcție în a cărei arhitectură predomină stilul renașterii germane. În interior, castelul prezintă o varietate de stiluri arhitecturale: stilul renașterii italiene și engleze, barocul, rococo-ul, hispano-maur, predominând însă stilul renașterii germane. Castelul are 160 de camere și săli în care pot fi văzute diferite obiecte ornamentale, covoare orientale, sculpturi fine din fildeș, vase din cele mai renumite porțelanuri și cristale etc. [RoGT, 1967: 67]

În ghidul *România*, publicat în 2015, scurta descriere a Muzeului Peleş începe chiar cu această precizare că familia regală a construit această reședință de vară:

Fermeat de împrejurimile Sinaiei, Carol I de Hohenzollern-Sigmaringen, primul rege al României, a hotărât să-și stabilească reședința de vară aici, construind, între 1875 și 1883, **Castelul Peleş**. [RoGT, 2015: 46]

Bineînțeles, și marile realizări obținute în toate domeniile erau menționate și în ghidurile turistice care trebuiau să reflecte realizările socialismului. Din descrierea itinerariilor turistice incluse în *România – ghid*, redactat de Vasile Cucu și publicat în 1968 la Editura Meridiane, aflăm pentru ce aspect (în unele cazuri, fiind singurul menționat) ar merita să acordăm atenție unor localități aflate pe traseul prezentat:

Km 177: Slatina, oraș reședință a județului Olt, important centru al industriei de aluminiu. Aici a intrat, parțial, în funcțiune un mare combinat de aluminiu, care marchează totodată o nouă ramură a metalurgiei neferoase în România. [RoG, 1968: 8]

Km 51: Rovinari, localitate intrată în istoria țării în anul 1950. De la această dată au început aici exploatarea de cărbune, Rovinari devenind un centru important al cărbunelui lignit. [RoG, 1968: 10]

În ghidul turistic despre România, publicat la Editura Meridiane în 1967, la elaborarea căruia au contribuit Șerban Cioculescu și Ion Marin Sadoveanu, remarcăm pînă și armonizarea epocilor istorice:

Multe și vechi mănăstiri voievodale amintesc un trecut de slavă, pe care numai prezentul îl pune în lumina sa adevărată. Către sud, în depresiunea Tazlău-Cășin, scaldată de apele Tazlăului, Oituzului și Cășinului, la Borzești copilăriei voievodului Ștefan cel Mare întâlnești câteva mari construcții ale socialismului: termocentrala, combinatul de cauciuc sintetic, rafinăria de petrol. [RoGT, 1967: 18]

Constatăm, însă, că și publicațiile străine de acest tip, respectiv ghidurile turistice, pot fi supuse unor constrîngerii ideologice, după cum remarcăm în anumite conținuturi din *Ghidul Nagel* despre România.

Enciclopediile de voiaj Nagel sau *Guides Nagel*, prezentări sobre și elegante, cu remarcabile descrieri erudite ale siturilor și cu informații practice (căi de comunicație, monedă, prețuri, cumpărături, adrese de hoteluri și tarife de cazare) la sfîrșitul volumului, publică în 1966 un ghid dedicat României, avînd 384 de pagini. Din *Nota Editorului*, situată la începutul ghidului, aflăm că nici un ghid despre România nu exista atunci cînd s-a decis

începerea lucrului de către echipă și că, după război, România rămăsese puțin deoparte față de ampla mișcare turistică europeană [RouN, 1966: 10]. Tot în *Nota Editorului* descoperim ca unele informații au fost puse la dispoziție de către autoritățile române și celebrul O.N.T. „Carpați”, ceea ce explică faptul că, uneori, regăsim viziunea oficială a regimului politic de atunci din România, și anumite informații de ordin istoric și cultural sînt supuse cenzurii sau prezentate într-o lumină defavorabilă:

Servant les intérêts des gros propriétaires terriens et de la bourgeoisie ; qui s'efforcent d'attirer les capitaux étrangers, surtout les capitaux allemands, les milieux conservateurs installent sur le trône un représentant de la famille des Hohenzollern (Charles Ier). [RouN, 1966 : 21]

În prezentarea Mănăstirii Voroneț, de exemplu, se pune accentul pe elementul istoric, afirmîndu-se că frescele exterioare expun tema luptei contra turcilor:

Les **fresques extérieures**, à dominante bleue, exposent le thème de la lutte contre les Turcs ; elles utilisent de la poudre de lapis-lazuli (ce qui explique l'intensité des bleus) et ont admirablement résisté à quatre siècles d'intempéries et de dégradations. [RouN, 1966 : 273]

Evident, acest element istoric (al turcilor-inamici) există, însă integrat în fresca monumentală care reprezintă tema religioasă *Judecata de Apoi*, care include în grupurile celor damnați pe evrei, pe turci, dar și pe armeni.

Realizările epocii de transformare radicală a țării (industrializarea masivă), începute după 1950, sînt menționate în descrierea orașelor, evident, și în acest ghid publicat în limba franceză:

Pendant la première moitié de notre siècle, Suceava ne fut qu'une ville sans grande importance, mais, de pair avec son industrialisation (combinat d'industrialisation du bois, de papier et de cellulose, fabrique d'oxygène, centrale thermique, etc.), elle s'est développée rapidement, témoin le fait que sa population a presque sextuplé entre 1948 et 1963 (69000 âmes en 1965). [RouN, 1966 : 265]

Aceleași procedeu utilizat de cenzură, respectiv eludarea temelor tabu, este caracteristic și discursului din acest ghid turistic. La fel ca în ghidurile românești redactate în aceeași perioadă, nu este amintită contribuția importantă a sașilor la realizarea patrimoniului arhitectural din Transilvania. În prezentarea orașului Sighișoara, se vorbește despre breslele de artizani și rolul lor important în construirea orașului cetate, însă nu se precizează că erau sași:

Au XIVe siècle, Sighișoara devient ville libre et agrandit la petite citadelle qu'elle possédait depuis le XIIe siècle, chaque corporation d'artisans contribuant à la construction de l'une des tours et d'une partie des murailles. [RouN, 1966 : 204]

Schimbări formale, referitoare la punerea în pagină, în ghidurile turistice publicate după anul 2000

După cum reiese și din analiza celor două ediții ale *Guide Bleu* despre România, cea din 1981 și cea din 2004, constatăm că în ghidurile turistice publicate după anul 2000 în Franța se produc niște schimbări formale importante. Pentru prima dată, după aproape 100

de ani, *Guide Bleu*, emblematic pentru spațiul francez, și-a adaptat și el discursul provocărilor contemporane după anul 2000, modificând macheta ghidului. Ediția *Guide Bleu* din 1981 despre România prezintă la nivel formal o așezare în pagină destul de epurată, aproape fără ilustrații, cu texte destul de lungi, dispuse pe o singură coloană.

Ediția din 2004 vine cu o nouă prezentare grafică bazată pe o puternică fragmentare a textului, pusă în evidență și prin posibilitățile de evidențiere tipografică și sprijinită de o iconografie bogată:

Une très grande *vi-lisibilité* découle des indications alphanumériques, des alinéas souvent sur-marqués par des « puces », de la présence de composantes iconiques (photographies, dessins et/ou infographie sous forme de cartes, de schémas) qui vont de la simple illustration à l'information majeure. [Adam, 2001 : 24]

Credem că, în ceea ce privește punerea în pagină, *Guide Bleu* din 2004 ilustrează foarte bine ideea că textul de acest tip exploatează din ce în ce mai mult faptul că ocupă un anume spațiu material, elementele discursive fiind completate de elementele iconice și de paratext. În acest sens, ni se pare foarte pertinent pentru a descrie discursul ghidurilor turistice și conceptul de „tabularitate”, utilizat de către Christian Vanderdorpe, ca fiind un principiu de scriere și un program de lectură total diferit, raportându-l la „linearitate”: « la possibilité pour le lecteur d'accéder à des données visuelles dans l'ordre qu'il choisit, en cernant d'emblée la section qui l'intéresse [...] » [Vanderdorpe 1999 : 41]. Textul tabular formează astfel un mozaic pe care cititorul îl abordează după voia sa. [Vanderdorpe 1999: 42].

În opinia noastră, în conceperea ghidului, primează modul de lectură; contrar unui roman care se citește în mod linear, ghidul de călătorie este conceput și pentru o lectură diferită, la fața locului, iar informația trebuie să fie cât mai bine evidențiată. În ediția *Guide Bleu* din 2004 remarcăm utilizarea strategiilor pentru a marca scrisul și pentru a oferi repere vizuale mai rapide: o prezentare a textului pe două coloane, o secvențiere importantă în paragrafe scurte și toate procedeele tipografice de reliefare: italice, caractere îngroșate, jocul privitor la dimensiunea caracterelor, dar și combinarea acestora, ceea ce demonstrează că a avut loc o evoluție formală importantă.

Ghidul Routard despre România a evoluat în ultimii 15 ani, producându-se, poate, și o „contaminare” (termen utilizat de Annabelle Seoane, 2013) cu alte media, în sensul că, ni se pare ingenioasă soluția găsită de către echipa redacțională pentru a aduce și ilustrații: prin introducerea codului QR în paginile despre obiective mai importante, care dă acces, prin intermediul Internetului, la galeria de fotografii care ilustrează obiectivul respectiv (în ediția 2018/2019). Dimensiunile textelor de prezentare nu au avut de suferit prin utilizarea acestei metode, ci dimpotrivă, au fost îmbogățite și au fost introduse și alte informații, care țin mai degrabă de anecdotic, puse în evidență tipografic față de ediția veche pe un fond de culoare roșie.

În spațiul cultural românesc actual situația este diferită: deși s-au înregistrat progrese în ultimele două decade, dinamica publicațiilor de acest tip (ghidurile turistice) nu este nici pe departe la fel de importantă ca în spațiul cultural francez. Câteva apariții notabile pot fi semnalate abia începând cu anul 2007: *România: ghid turistic* (care în doar 96 de pagini prezintă cele mai vizitate areale turistice ale României), *România: ghid turistic și istoric* (conceput să cuprindă cât mai multe dintre obiectivele turistice cu încărcătură istorică din România, grupate pe regiuni, în ordine cronologică), *România*, 2015. Doar două traduceri ale unor ghiduri generale despre România cu structura specifică, apărute în străinătate, au pătruns și ele în spațiul românesc: *Le Guide Vert Roumanie*, Michelin, în traducerea lui Eugen Damian și a

Irinei Ohanisian, publicat de Editura Meteor Press în 2010 și *Insight Guide România*, în traducerea Ioanei Moisi, publicat de Editura Aquila Logistic.

O abordare comparativă a celor două ghiduri ale Marianeii Pascaru, cel din 2007 [RoGT, 2007] și cel din 2015 [RoGT, 2015], ne permite să observăm cum a evoluat ghidul turistic în spațiul românesc în această etapă istorică, după anul 2000 (însă, nu putem ști dacă autoarea a fost influențată de apariția în 2010 a celor două ghiduri străine traduse în limba română).

Observăm că, la nivel formal, se produce o evoluție a modului de a organiza informațiile, dar și a așezării în pagină. Ghidul din 2007 [RoGT 2007] organiza informațiile privind prezentarea României (în doar 100 de pagini) sub formă de itinerarii regionale, după prezentarea datelor generale despre țară, a cadrului natural, a unor date istorice și a obiectivelor incluse în patrimoniul mondial UNESCO. Textele sînt destul de succinte, dispuse în pagină pe o singură coloană (despre Bucovina găsim 2 pagini cu informații generale și fotografii și încă patru pagini cu texte și ilustrații despre mănăstirile din patrimoniul mondial UNESCO), iar informațiile practice (adrese, numere de telefon, orare de vizitare, etc.) lipsesc în totalitate.

În ghidul din 2015 [RoGT 2015], (care are aproape 200 de pagini), după ce găsim chiar la început elemente de noutate de tipul „top 10 al atracțiilor” („Cele mai frumoase 10 locuri din România” și, respectiv, „Cele mai interesante 10 experiențe românești”), informațiile ne sînt prezentate ținînd cont de regiunile istorice, fiecare regiune avînd o descriere și o hartă. Textul în pagină este organizat pe două coloane, sînt introduse informațiile practice (adrese, site-uri internet, căi de acces, telefoane, orare de vizitare). Ghidul prezintă o ilustrare mai bogată, la care se adaugă, uneori, și informații de tip anecdotic, inserate în casete de text separate. Ca și în ghidurile franceze, sînt utilizate elemente de paratext editorial: subtitluri, caractere îngroșate, ce constituie repere vizuale importante pentru lectura cititorului-călător.

Concluzii

Cadrul limitat al acestui studiu nu ne-a permis o abordare exhaustivă din perspectivă evolutivă a ghidurilor turistice despre România din cele două spații culturale. În primul rînd, așa cum o confirmă și corpul ales, am încercat să evidențiem faptul că discursul ghidului turistic se înscrie într-o epocă dată, iar conținutul său este influențat și de mutațiile socio-istorice caracteristice epocii în care a fost scris. În al doilea rînd, avînd în vedere că ghidurile turistice despre același referent, România, nu au fost analizate din perspectiva comparativă pe care ne-am propus-o noi, în spațiul românesc și în spațiul francez, considerăm că este o modalitate pertinentă de surprindere a diferențelor, dar și a similitudinilor acestui tip de discurs. Înainte de anul 2000, diferențele majore se manifestau în privința conținutului: informațiile din ghidurile românești erau supuse cenzurii, pe cînd ghidurile publicate în străinătate erau cenzurate doar în anumite circumstanțe, menționate în studiul nostru. În urma analizei, putem observa că după anul 2000, ghidurile turistice despre România, în română și în franceză, au ca proprietate comună o foarte puternică segmentare tipografică și o largă exploatare a posibilităților de evidențiere tipografică.

BIBLIOGRAFIE***Corpus de analiză:****Ghiduri turistice în limba română:*

- Cioculescu, 1967: Șerban Cioculescu (coordonator), *România – ghid turistic*, București, Editura Meridiane.
 Cucu, 1968: Vasile Cucu, *România – ghid*, București, Editura Meridiane.
 Pascaru, 2007: Mariana Pascaru, *România: ghid turistic*, București, Editura Ad Libri.
 Pascaru, 2015: Mariana Pascaru, *România*, București, Editura Ad Libri.

Ghiduri turistice în limba franceză:

- Beran, 1966: Dan Beran, *Roumanie*, Genève, Les Editions Nagel.
 Gloaguen, 2018: Philippe Gloaguen, *Le guide du routard. Roumanie*, Paris, Hachette Tourisme.
 Houliat, 2004: Bernard Houliat, *Guides Bleus Évasion. Roumanie*, Paris, Hachette Tourisme.
 Monmarché, 1981: François Monmarché, *Roumanie, Les guides bleus*, Paris, Hachette.

Alte lucrări:

- Adam, 2001: Jean-Michel Adam, «Entre conseil et consigne : les genres de l'incitation à l'action», în *Pratiques : linguistique, littérature, didactique*, n° 111-112, p. 7-38; disponibil en ligne : https://doi.org/10.3406/prati.2001.2421https://www.persee.fr/doc/prati_0338_2389_20_01_num_111_1_2421
 Charaudeau, 1997: Patrick Charaudeau, *Le discours d'information médiatique. La construction du miroir social*, Paris, Nathan/Institut national de l'audiovisuel, apud Annabelle Seoane, 2013.
 Giurescu, 2010: C. Dinu Giurescu, *România și comunismul: o istorie ilustrată*, București, Corint, p 78.
 Seoane, 2013: Annabelle Seoane, *Les mécanismes énonciatifs dans les guides touristiques : entre genre et positionnements discursifs*, Paris, L'Harmattan, p. 23.
 Vanderdorpe, 1999: Christian Vanderdorpe, *Du papyrus à l'hypertexte*, Paris, La Découverte, p. 41-42.
 Van Dijk, 2006: Teun Van Dijk, «Politique, Idéologie et Discours», în *Semen*, 21, disponibil en ligne : <http://journals.openedition.org/semen/1970>